

Fragmenter af et spejl

Bidrag til dogmatikken

Terminologisk ordliste

alexandrinsk teologi: den oldkirkelige, teologiske retning i Alexandria (Ægypten), præget først af stærkt platonisk-spekulative tænkere som Klemens af A. (død før 215) og Origenes (død 254), senere af den kirkeligt sejrende ortodoksi (biskopperne Athanasius, død 373, og Kyrill, død 444).

anamnese: ihukommelse, en liturgisk fejring af Kristi frelsesgerning, i hvilken Kristus er nærværende som grundlaget for menighedens delagtighed i frelsen.

antiokensk teologi: Den oldkirkelige teologiske retning i Antiokia (Syrien), der stod i modsætning til alexandrinerne.

antropologi: læren om mennesket. Traditionelt opdeles den teologiske antropologi i skabelsens menneskebillede (før hhv. efter syndefaldet) og frelsens menneskebillede efter nyskabelsen ved troen.

apokalyptik: en religiøs tænkning, der koncentrerer sig om de sidste tider, den endegyldige kamp mellem Gud og Satan, verdens undergang og en ny verdens tilblivelse (se *eskatologi*).

apologeterne: »apologetik« betegner generelt den teologiske bestræbelse på at forsvare kristendommen (eller religionen) over for angreb og indvendinger. »Apologeterne« er en særlig betegnelse på en række helt tidlige kirkefædre, der over for jøder og grækere forsvarede kristendommen som den sande visdom og filosofi. F.eks. Aristides (virkede omkring 150), Justin (død ca. 165), Theophilos af Antiokia (død ca. 180), Athenagoras (død omkring 177).

Apostolicum: kort betegnelse for Den apostolske Trosbekendelse.

Apostolske Fædre: betegnelse for en række kristne skrifter fra tiden mellem Det nye Testaments afslutning ca. 100 og apologeternes virksomhed ca.

150. Vigtigste skrifter: Ignatios-brevene, Barnabas-brevet, Klemens-brevene, Hermas' Hyrden, Didaké.

arianisme: opkaldt efter den alexandrinske presbyter Arius (død efter 335), hvis lære blev fordømt på Nikæa-koncilet 325. Arianerne betragtede Kristus som et mellemvæsen mellem Gud og skabningen, og benægtede væsensligheden (se *homo-usios*) mellem Faderen og Sønnen.

arminianisme: opkaldt efter Jacobus Arminius (død 1609). En fra den strenge calvinisme afvigende retning i Holland i det 17. århundrede. A. gik ind for en stærkt etisk præget kristendomsforståelse under afstandtagen fra prædestinationslæren.

bulle: i katolsk kirkeret en skrivelse, der udsendes af paven som højeste myndighed for kirkelig lovgivning, retspraksis og forvaltning.

causa prima: den første årsag. Klassisk filosofisk betegnelse for Guds igangsættelse og opretholdelse af skaberværket. Gud er årsag til de sekundære årsager såsom naturlovene og menneskets frie handlinger (se *causae secundae*) og virker sammen med disse (se *concursum*), men står ikke på linje hermed. Med *causa prima* menes derfor ikke kun den tidsligt første årsag, men også den ontologisk primære årsag (se *ontologisk prioritet*).

causae secundae: de sekundære årsager. Traditionel betegnelse for de årsag-virkningssammenhænge, der råder inden for verden, givet med naturlovene og menneskets frie handlinger. Disse kaldes sekundære, for så vidt som de er sat af Gud.

communicatio idiomatum: Egtl. egenskaberne gensidige meddelse. Begrebet står for en bestemt alexandrinsk videreudvikling af to-natur-læren. Man hævdede, at Kristi to naturer var så intimt forbundne, at de endog kunne være fælles om deres karakteristiske kendetegn. Således kan Gud siges at være født af en kvinde og mennesket Jesus at udøve guddommelig magt.

concursum: samvirken, egtl. samløb, se *causa prima* og *creatio continua*.

conservatio: opretholdelse (se *creatio continua*).

coram Deo/coram mundo: hhv. over for Gud, i Guds øjne, og over for verden, i verdens øjne. En fundamental luthersk skelnen.

creatio continua: fortsat skabelse. Traditionel teologisk betegnelse for Guds fortsatte opretholdelse (*conservatio*), samvirken med (*concursum*) og førelse (*gubernatio*) af skabningerne på basis af den oprindelige skabelse (*creatio originalis*) og med henblik på al tings nyskabelse (*creatio nova*).

deisme: betegnelse for en bestemt rationalistisk lære om Gud. Gud er skaber og styrer, men kun som grundlæggeren af den én gang givne orden, der herefter forløber efter rent immanente love. Deismen angriber derfor tanken om en historisk åbenbaring. Den rationalistiske filosofi efter Descartes (død 1650) og navnlig Locke (død 1704) var deistisk; herfra bredte deismen sig til offentligheden og til teologien, navnlig i England (Herbert of Canterbury, død 1648, John Toland, død 1722, Matthew Tindal, død 1733).

dialektisk teologi: teologisk retning efter 1. verdenskrig, der protesterede mod både liberal og konservativ kristendomsforståelse. Guds Ord sprænger alle menneskelige kategorier, derfor må teologien nødvendigvis bevæge sig i modsætninger, i »dialektiske« spændinger. Hovedrepræsentanter: Karl Barth (1886-1968), Friedrich Gogarten (1887-1967), Emil Brunner (1889-1966), Rudolf Bultmann (1884-1976).

diskurs: en rationelt sammenhængende redegørelse. I snævrere forstand en argumentation, der alene sigter på at afgøre spørgsmålet om det sande eller det gode.

dogmatik: egtl. læren om dogmerne. Inden for jura anvendes begrebet om retslærens grundforudsætninger (»retsdogmatik«). Inden for teologi anvendes begrebet om den systematiske disciplin, der har til opgave at fastslå, fortolke og nyformulere tros læren.

dogme: opr. dels et antikt retsbegreb (en kejserlig anordning), dels et filosofisk begreb (en læresætning). Herefter et teologisk begreb om de kirkelige koncilsbeslutninger (se *koncil*) vedrørende forpligtende tros lære.

doxetisme: fra græsk »dokein«: at se ud som om. Polemisk betegnelse for en teologisk retning i den ældre kirke, der anså Kristus for at være et rent åndeligt væsen, og hans historiske person og legemlighed for et uvæsentligt fænomen.

ebjonitisme: fra hebraisk »æbjon«: fattig, opr. en hædersbetegnelse for den palæstinske urmenighed. Siden polemisk betegnelse for en jødekristen teologi, der betragtede Jesus som Messias, uden at tillægge ham guddommelige prædikater.

ekklesiologi: læren om kirken.

eksistential forståelse: en udlægning af Bibelen med henblik på menneskelige grundvilkår. Begrebet stammer fra Martin Heideggers tilværelsesanalyse og er indført i teologien af Rudolf Bultmann.

epiklese: påkaldelse af Helligånden i forbindelse med indstiftelsen af nadveren.

episkopat: Bispeembedet. Omkring år 100 blev det monarkiske (d.v.s. centralt ledede) bispeembede det mest fremtrædende blandt kirkens ledelsesformer.

eskatologi: 1. egtl. læren om »de sidste ting«, begivenhederne ved de sidste tider. 2. Herefter generelt læren vedr. død, opstandelse, dom og det evige liv. 3. I nyere teologi betegner eskatologi også mødet mellem Gud og skabningen, evigheden og tiden, til enhver tid.

eukaristi: egtl. taksigelse, takkebøn. Anvendes som betegnelse for nadveren i bl.a. katolsk og anglikansk teologi.

ex opere operato: egtl. »i kraft af den udførte handling«. Traditionelt katolsk udtryk for, at sakramentet er virksomt i kraft af den blotte udførelse.

felix culpa: den lykkelige skyld. Betegnelsen for de lykkelige konsekvenser, som syndefaldet trods alt førte med sig: Guds inkarnation og menneskets merbevidsthed.

fides caritate formata: den tro, som er formet (d.v.s. gennemstrømmet) af kærlighed til Gud.

fides qua/fides quae creditur: den tro, hvormed man tror/det, som man tror på. Betegnelse for hhv. den eksistentielle tro og det objektive trosindhold.

firfoldig skriftfortolkning: Denne fortolkningstradition opstod i oldkirken ved en sammensmeltning mellem den antikke græske (særligt aristoteliske) fortolkningsteori og den kristne prædikentradition. Omfatter 1. *sensus literalis* (den bogstavelige, historiske betydning), 2. *sensus tropologicus* (den individuelle applikation), 3. *sensus allegoricus* (betydningen med henblik på Kristus og kirken i tiden), og 4. *sensus anagogicus* (betydningen med henblik på det evige livs håb).

flacianisme: efter lutheraneren Matthias Flacius (død 1575): den opfattelse, at synden ikke blot korrumpere menneskets gudgivne natur, men erstatter den med en ny substans, der er helt og holdent djævelsk.

forensisk retfærdiggørelseslære: en opfattelse af retfærdiggørelsen som alene omfattende syndernes forladelse for Guds domstol (forum) til forskel fra helliggørelsen, jvf. CA IV.

gnosticisme: 1. Historisk samlebetegnelse for de systemer inden for og uden for oldkirken, der satte skel mellem skabelsens Gud og frelsens Gud, afviste Gammel Testamente som ufuldkommet og skelnede mellem den vidende inderkreds og de endnu ikke oplyste troende. Vigtige gnostiske systemer præsenterede sig som den højere og sande kristendom, f.eks. Basilides omkring 140 og Valentinus, død efter 165. Den kristne teologi fik sin form i et opgør med gnosticiseringen; man taler om »de antignostiske fædre« såsom Tatian, Irenæus af Lyon og Tertullian. 2. I forlængelse heraf en systematisk betegnelse for de typer af kristendomsforståelse, som prioriterer den enkelte troendes erkendelsesmæssige tilegnelse (*gnosis*) fremfor den fælleskirkelige tro.

gubernatio: førelse, se *creatio continua*.

hermeneutik: egtl. fortolkningslære: regler for fortolkningen af en tekst, særligt Bibelen. Hos Schleiermacher og Bultmann anvendes begrebet i videre betydning: hvorledes forstår vi som mennesker det, som vi tror på.

homo-usios: græsk kunstord: af samme substans (=usia). Brugtes i Nikæa 325 for at fastslå væsensenheden mellem Gud Fader og Gud Søn. Kritisk vendt imod arianismen (*s.d.*).

hypostase: græsk filosofisk udtryk, betyder oprindeligt »underlag, grundlag«. En hypostase er et væsen, der har ontologisk selvstændighed, til forskel fra betegnelser, der kun har abstrakt selvstændighed, som f.eks. egenskaber.

hypostasering: betegnelse for prædikater, der tillægges ontologisk selvstændighed (f.eks. Godhed og Skønhed). Benyttes også om guddommelige egenskaber, der tillægges selvstændighed (f.eks. Visdom, Fornuft).

hæresi: egtl. græsk ord: parti. I den ældre kristendom brugt som polemisk betegnelse for afvigende særgrupper, der skiller sig ud fra kirkens enhed, især p.gr.a. dogmatiske afvigelser.

immanens: egtl. det som forbliver i sig selv. Immanent bruges om verden i betydningen: det dennesidige, eller om Gud i betydningerne: 1. Guds iboen i verden, 2. Guds væsen i sig selv. Se modbegreberne *transcendens* og *økonomisk*.

inkarnation: latinsk begreb for Kristi menneskevordelse: »Ordet blev kød« (Joh. 1,14).

kanon: egtl. rettesnor. 1. Den af kirken i det 3. århundrede fastlagte samling af skrifter, omfattende såvel den gamle som den ny pagts bøger. 2. Græsk: Kanōn pisteōs = regula fidei (*s.d.*). 3. Canon missale = den centrale del af den katolske messes nadverliturgi.

karisme: nådegave.

kenosis: græsk egtl. udtømming. Bruges i tilknytning til Fil. 2,6-11 (Guds Søn udtømte sig selv og blev mennesker lig) som betegnelse for et fattigt menneskeliv som bærer af guddommens fylde. Begrebet blev genstand for en strid i den lutherske ortodoksi i det 17. århundrede og i det 19. århundredes protestantiske teologi.

kerygma: egtl. heroldens budskab. Siden 1920'erne anvendt som et sammenfattende udtryk for forkyndelsen af den korsfæstede Kristus, der som opstanden er nærværende i evangeliets ord.

kiliasme: af græsk chilioi: tusinde. Iflg. Åb. 20 vil Kristus ved tidernes ende binde Satan i tusind år og oprette sit rige før det endegyldige opgør. Har i kristendommens historie været udgangspunkt for forhåbninger og fantasier om en jordisk-paradisisk tilstand forud for den endegyldige forløsning.

koncil: latinsk begreb for kirkemøde (= gr. synode), der tager beslutninger vedr. kirkens lære, liturgi, ethos og kirkeret. Fra oldkirken kendes lokal- og regionalconcilier, samt de 7 »økumeniske« concilier, hvis udsagn gælder for hele kirken. Efter splittelsen mellem øst- og vestkirken har den romersk-katolske kirke gennemført en række concilier, senest Det andet Vatikaner-koncil (1962-1965).

konfession: betegnelse for et læremæssigt defineret kirkesamfund, f.eks. de lutherske, reformerte og anglikanske kirkefamilier.

konsensus: overensstemmelse i læreopfattelse, se *konvergens*.

konstitution: i katolsk kirkeret et dokument, der rummer vedvarende kirkelære, udsendt af legitim kirkelig myndighed.

kontingens: egtl. tilfældighed: det forhold, at noget hverken er umuligt eller nødvendigt, men kan blive eller ikke blive til. Enhver historisk begivenhed kan kaldes kontingent, eftersom den ikke kan udledes af nødvendige love.

konvergens: tilnærmelse i læreopfattelse, pegende mod samme mål ud fra forskellige synsvinkler.

kosmologi: egtl. læren om verden, verdensbilledet.

kosmos aisthētikos: den sansbare verden, lat. *mundus sensibilis*.

kosmos noētos: den åndelige verden, lat. *mundus intelligibilis*.

kosmo-teologi: den gudserkendelse, der kan uddrages af verdens struktur (se *notitia acquisita*).

kristologi: læren om Jesus som Kristus. Traditionelt opdelt i læren om Kristi person (kristologi i snævrere forstand: inkarnationslære, to-natur-lære) og læren om Kristi gerning (forsonings- eller forløsningslære).

lex naturalis: naturlig lov. Filosofisk (opr. stoisk) betegnelse for den moral- og retsbevidsthed, der er givet med den menneskelige natur på tværs af forskelle i kultur og religion, og som derfor udgør et kritisk korrektiv hertil. Teologisk betegnelse for Guds lov, sådan som denne kan erkendes ud fra skaberværkets struktur eller igennem menneskets samvittighed.

liberalteologi: 1. I bredere historisk betydning en betegnelse for nyprotestantismen (*s.d.*), i snævrere historisk betydning en betegnelse for den moralsk orienterede nykantianisme imellem A. Ritschl og W. Herrmann (herhjemme F.C. Krarup), og forsøgene på at indordne kristendommen i religionshistorien, f.eks. hos E. Troeltsch (herhjemme Edv. Lehmann). 2. Systematisk benyttes begrebet som karakteristisk af etisk og alment anlagte teologier, liberal omfor kirkes dogmer. Kristendommens sandhed beredes på bevisning af de samme ideer til.

logos-kristologi: i tilknytning til Johannes-prologen udviklede allerede apologeterne en kristologi, der forstod Kristus som Guds evige Ord, der havde talt til alle skabninger fra begyndelsen af, men nu inkarnerede sig i menneskelig skikkelse. Logos-kristologien spiller i dag en vigtig rolle hos f.eks. Paul Tillich og i proces-teologien.

makedonianisme: polemisk betegnelse for en retning, der benægter Helligåndens væsenslighed med Faderen. Opkaldt efter biskop Makedonios af Konstantinopel, død efter 360.

mikrokosmos/makrokosmos: den lille verden/den store verden. Opfattelsen af mennesket som en »lille verden«, der i sig afspejler og forener »den store verden«. Makrokosmos omfatter på sin side både den sansbare og den åndelige verden. Se *kosmos noētos* og *kosmos aisthētikos*.

modalisme: polemisk betegnelse for en teologisk retning i den ældre kirke, der stærkt betoner Guds enhed, og anser Faderen, Sønnen og Helligånden for kun at være modifikationer (latinsk: *modi*) af den ene guddom.

monofysitisme: Græsk kunstord, fra *monē fysis*: én eneste natur. Betegner modpositionen til to-natur-læren (også kaldet dyofysitisme). Man hævdede i konsekvent forlængelse af den alexandrinske teologi, at Kristus i sit væsen alene var bestemt af den guddommelige natur.

narrativ teologi: fortællingsteologi.

naturlig gudserkendelse: se *notitia insita* og *acquisita*.

naturlig lov: se *lex naturalis*.

naturlig teologi: betegnelse for en teologi, der mener at kunne tale om Gud, idet der metodisk ses bort fra åbenbaringen og alene henvises til erfaring (*empiri*) eller fornuft (*ratio*).

nestorianisme: opkaldt efter Konstantinopels biskop Nestorios, død ca. 451. I forlængelse af den antiokenske teologi hævdede denne, at der nok består en væsenslighed mellem Gud og hans Søn, den evige Logos, men ikke mellem Gud og mennesket Jesus, som Logos forenede sig med.

Nicænum, Nicæno-constantinopolitanum: kort betegnelse for hhv. bekendelsen fra synoden i Nikæa 325 (*Nicænum*) og den ændrede version heraf ved synoden i Konstantinopel 381 (*Nicæno-constantinopolitanum*).

notitia acquisita: erhvervet erkendelse. Traditionel teologisk betegnelse for den gudserkendelse, der er erhvervet ud fra skaberværket (se *kosmo-teologi*).

notitia insita: iboende erkendelse. Traditionel teologisk betegnelse for den i menneskets natur medfødte gudserkendelse.

nyprotestantisme: betegnelse for den moderne protestantisme efter Fr. Schleiermacher (se også *liberalteologi*).

ontologi: læren om væren.

ontologisk differens: 1. Filosofisk betegnelse for grundforskellen mellem væren og intet. 2. Teologisk betegnelse for grundforskellen mellem skaberen, der er magten til at være til i sig selv, og skabningen, der er afhængig i sin eksistens.

ontologisk prioritet: det forhold, at noget logisk (men ikke nødvendigvis tidsligt) er betingelsen for, at noget andet kan komme til eksistens. F.eks. forudsætter talen om skaberværket en skaber, som har ontologisk prioritet frem for skabningen.

ortodoksi: egtl. den rette opfattelse. Bruges som betegnelse for 1. Den rettroende lære, i modsætning til hæresi og falsk lære. 2. Den østkirkelige kristendom, f.eks. den græsk- og russisk-ortodokse. 3. Perioden mellem reformationen og nyere tid i protestantismen, altså ca. 1580-1730.

paradoks: egtl. en tilsyneladende selvmodsigende påstand. Af Søren Kierkegaard anvendt for at udtrykke den modsigelsesfyldte enhed af Kristus som Guds Søn og det uanselige menneske Jesus («Guden i Tiden»).

parusi: græsk for ankomst, nærvær. Bruges i Ny Testamente for Kristi hhv. Menneskesønnens endegyldige komme til jorden for at dømme menneskene.

peccatum actuale: den konkrete synd, gerningssynden.

peccatum originale/originans: den oprindelige synd eller »rodsynden«, der er kilden til de konkrete gerningssynder. Af Luther kaldet personsynden.

pelagianisme: efter munken Pelagius (o. 400). Den opfattelse, at mennesket efter syndefaldet stadig har magten til at vende tilbage til Gud i kraft af Guds bud og den frie vilje.

pietisme: af latinsk pius: from. Betegnelse for en bred strømning i protestantismen, der forsøgte at vække menighederne til en inderlig og helhjertet kristendom. Man skelner som regel mellem en ældre pietisme (med navne som Spener, Francke, Zinzendorf, Brorson) fra ca. 1680 til 1800, og de nypietistiske vækkelser i det 19. og 20. århundrede.

Kristendommens identitet hæver på bekæmpelse af dens universelle sandhed.

pneumatologi: læren om Helligånden.

pro me/nobis: For mig/os, d.v.s. gældende for mig (os) som en tilsigelse. Af Luther anvendt om Bibelen som Guds tiltale.

prolegomena: egtl. forord. Teologisk betegnelse for dogmatikkens indledende overvejelser over de principielle metodiske og hermeneutiske spørgsmål af relevans for dogmatikken: forholdet mellem skrift og tradition, åbenbaring og fornuft, tro og viden etc.

proprium, kirkens: kirkens særkende, jf. Luthers tale om kirkens kendetegn, *notae ecclesiae*.

rationalisme: fra latinsk ratio: fornuft. Betegner hovedstrømmen i oplysningstidens åndsliv, hvor man forsøgte at underkaste alt, især religionen og staten, fornuftens kriterier. I teologien var der en rationalistisk periode fra ca. 1700-1830. *Kristen danner sandhed hæder på bekræftning af sig selv iden til h.t.*

realpræsens: traditionel luthersk betegnelse for Kristi »reale nærvær« i nadverens brød og vin.

reformatorisk: samlebetegnelse for de kirkesamfund og teologier, der udspringer af Luthers, Calvins m.fl.'s opgør med romerkirken.

reformert: betegnelse for de kirkesamfund og teologier, der står i gæld til den specielt calvinske reformation.

regula fidei: troens regel. Udtrykket stammer fra Irenæus.

rekapitulation: latinsk recapitulatio: sammenfatning, opsummering. Oversættelse af græsk anakefalaiōsis, der i Ef. 1,10 bruges for Guds hensigt: at gøre Kristus til skaberværkets indbegreb og opfyldelse. Denne tanke blev udgangspunkt for den frelseshistoriske tænkning hos bl.a. Irenæus.

repraesentatio: nærvær, nærværendegørelse af Kristi sonoffer i nadveren i følge katolsk teologi.

sabellianisme: opkaldt efter Sabellius, en romersk teolog omkring 215. Han anses for at være ophavsmanden til en modalistisk (s.d.) gudsforståelse og en tilsvarende kristologi.

sakramental: vedr. sakramenterne som ikke blot tegnhandlinger, men som formidling af frelsens virkelighed. Luther forstår også ordets forkyndelse som sakramentalt.

satisfaktion: egtl. fyldestgørelse. Retsbegreb fra især germansk tradition, som indebærer muligheden for at afbøde et strafansvar ved at erlægge en godtgørelse. Begrebet benyttes som teologisk begreb af Anselm af Canterbury (død 1109) for at formulere Kristi døds betydning: Han ydede en satisfaktion for den straf, som mennesker ellers skyldte Gud.

scopus, skriftens: skriftens egentlige sigte og betydning.

Septuaginta: den græsk-sprogede version af de gammeltestamentlige skrifter, der blev benyttet på nytestamentlig tid og i oldkirken.

skolastik: 1. Historisk betegnelse for den middelalderlige teologiske skoletradition, sædvanligvis mellem Anselm (død 1109) og den katolske barokskolastik i det 17. århundrede. 2. Systematisk betegnelse for teologier, der har form af tankemæssigt gennemarbejdede systemer.

socinianisme: polemisk betegnelse for en teologisk og kirkelig retning i det 16. og 17. århundrede. Opkaldt efter Fausto Sozzini (død 1604), der kritiserede det kirkelige dogme og forsøgte at føre kristedommen tilbage til en mere oprindelig, etisk religiøsitet.

sola scriptura/sola fide: ved skriften alene hhv. ved troen alene. Disse lutherske eksklusivudsagn omtales undertiden som det reformatoriske formal- og materialprincip.

soteriologi: læren om frelsen. Omfatter traditionelt læren om Kristi gerning (se *kristologi*), læren om frelsens menneske (se *antropologi*) og læren om nådemidlerne (se *sakramental*).

status corruptionis: fordærvethedens tilstand. Traditionel teologisk betegnelse for menneskets tilstand efter syndefaldet. Se modbegrebet *status originalis*.

status originalis/status integritatis: urtilstanden/ufordærvethedens tilstand. Traditionel teologisk betegnelse for menneskets urtilstand før faldet, d.v.s. det som mennesket er i kraft af at være skabt, bortset fra synden. Se modbegrebet *status corruptionis*.

subordinationisme: af latinsk subordinari: underordne. Bruges om den teologiske opfattelse hos Origenes o.a., der underordner Sønnen under Faderen, og således indfører en væsensforskellighed dem imellem.

sui ipsius interpres: Luthers begreb om skriften som sin egen fortolker.

supralapsarisk: før syndefaldet. Modbegrebet er *infralapsarisk*: på denne side af syndefaldet.

teokrati: egtl. Guds styre. Betegnelse for en samfundsdannelse, der bygger på rent religiøse principper.

theologia prima/secunda: den første hhv. den anden teologi. Med denne sagprioritering angav man i oldkirken, at de gudstjenstlige udtryksformer (*theologia prima*) går forud for den intellektuelle teologiske refleksion over kirkelæren (*theologia secunda*).

to-natur-lære: den endegyldigt i Chalkedon 451 fastslåede lære om Kristi to fuldstændige naturer som Gud og menneske i personens enhed.

to-regimente-lære: Luther sonderer mellem Guds to regimenter eller regeringsmåder: 1. indirekte igennem opretholdelsen af en ydre værnende retsorden i hjem og samfund (det verdslige regimente), 2. direkte gennem ordets forkyndelsen og troen (det åndelige regimente). Nylutherdommen i det 19. århundrede identificerede Guds verdslige regimente med den verdslige øvrighed, deraf Karl Barths protest og Barmen-erklæringens nytolkning af to-regimente-læren.

transcendens: hinsidighed, egtl. det som rækker ud over noget, se modbegrebet *immanens*.

transfiguratio mundi: verdens transformation og forklarelse i de sidste tider, ofte forestillet som en kosmisk forvandling i analogi med forklarelsen på bjerget, Mark. 9.

transsignifikation: betydningsforvandling. Bruges i nyere katolsk teologi som betegnelse for, at nadvermåltidet i kraft af indstiftelsen får en ny betydning som bærer af fællesskabet med Kristus.

transsubstantiation: væsensforvandling. Den officielle katolske teologis lære fra 1215 om en væsensforvandling af brød og vin i nadveren til Kristi legeme og blod.

trinitarisk: vedr. Treenigheden af Fader, Søn og Helligånd.

typologisk tolkning: en forståelse af Kristus, kirken og frelsen som forudgrebet i gammeltestamentlige forbilleder.

urhistorien: betegnelse for 1. Mos. 1-11, der omhandler de vilkår, der behersker enhver tids historie og for så vidt ligger ontologisk »før« enhver konkret historie.

økonomisk: teologisk betegnelse for det, der angår Guds frelsesplan (gr. oikonomia). Således skelnes der mellem den økonomiske Treenighed: Guds selvåbenbaring og handlen i verden, og den immanente Treenighed: Gud i sig selv.

Vulgata: den katolske kirkes officielle, latinske bibeloversættelse.

åbenbaringsteologi: I dette århundrede betegnelse for en teologi, der tager sit udgangspunkt i Kristus-åbenbaringen, og ikke i en naturlig teologi (*s.d.*). Der kan skelnes mellem en eksklusiv åbenbaringsteologi, der alene vil basere sig på skrift og tradition, og en inklusiv åbenbaringsteologi, der ser Kristus-åbenbaringen som det omfattende teologiske perspektiv, der kan integrere erfaring, fornuft og de andre religioners erkendelse.